

TFG

“FEM BARRI”

L'art com a eina d'acció social.

Proposta basada en la metodologia de
l'Aprenentatge-Servei.

Presentat per Carmen Moros Moratalla.

Tutora: Gema Hoyas Frontera

Facultat de Belles Arts de Sant Carles

Grau en Belles Arts

curs 2016-2017

UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA

FACULTAT DE BELLES ARTS DE SANT CARLES

Gràcies a la meua tutora, que ha sigut inspiradora, com a docent i com a dona, que m'ha donat energia i positivitat en aquest procés,

A la meva mare, que no sols ha fet de mare, sino també de professora,

A ma tia, la meva segona mare, que ha sigut mentora professional i emocional,

A totes les dones que han treballat i col·laborat per a fer possible aquest projecte,

I a tots aquells que han fet d'aquests quatre anys una experiència enriquidora i bonica.

RESUM I PARAULES CLAU

La proposta d'aquest projecte naix a partir de la voluntat de millorar la situació marginal en la qual es troben les comunitats gitanes a Espanya, apropant-nos a la "Fundación secretariado gitano" en la ciutat de Castelló. La Fundación Secretariado Gitano (FSG) és una organització intercultural no lucrativa que s'encarrega de les gestions i ajudes cap a la comunitat gitana de la ciutat de Castelló. Mitjançant l'exploració de les pràctiques artístiques i el desenvolupament de la capacitat creativa com a eina d'integració social, l'objectiu és el d'apropar l'art plàstic a persones en situació de vulnerabilitat i exclusió social.

Des de les arts plàstiques per una banda i els marcs teòrics referents a la mediació i l'educació artística i l'artteràpia per l'altra, es pretén crear una sèrie de tallers artístics basats en la metodologia de l'ApS (Aprentatge-Servei) amb la intenció de propiciar un ambient de treball entre els individus dins el grup.

Per assolir els objectius descrits, és necessària la integració primària del mateix projecte dins del grup, d'una manera activa però no impositiva, ja que el nostre objectiu final és el de generar un concepte d'igualtat a tots els nivells, trencant barreres entre edat, sexe i ètnia.

Paraules clau: integració, cultura, art i creativitat.

ABSTRACT:

This project proposal stems from the willingness to improve the marginalized status of the Roma communities in Spain by approaching the Fundación Secretariado Gitano in the town of Castellón. The Fundación Secretariado Gitano (FSG) is an intercultural social non-profit organisation that provides services for the development of the Roma community in Spain and in Europe. The aim of this project is to bring fine arts closer to people in situation of vulnerability or social exclusion through both the exploration of artistic practices and the development of creativity as a tool for social integration.

Within both fine arts and the theoretical frameworks of mediation, art education and Art therapy, the aim is to create a series of art workshops based on Service-Learning methodologies to foster a work environment for indivi-

duals within the group.

In order to achieve the set goals, it is necessary to integrate the project within the group, actively but not imposingly, since our ultimate goal is to generate a concept of equality at all levels, breaking thus barriers of age, sex and ethnicity.

Keywords: integration, culture, art and creativity.

ÍNDEX

1 INTRODUCCIÓ

2. GRUP SAN LORENZO.

2.1 Origen del poble gitano.

2.2 Història del grup San Lorenzo.

2.3 Desenvolupament de recursos al barri.

3. APROPAMENT I ELECCIÓ DE GRUP.

4. OBJECTIUS I METODOLOGÍA

4.1 Objectius.

4.2 Metodologia (ApS).

4.3 Cronograma.

5. COS DE LA MEMÒRIA

5.1 Marc teòric.

5.1.1 Artteràpia

5.1.2 Mediació artística

5.1.3 Desenvolupament cultural comunitari

5.2 Pràctica. Centre d 'esplai "Racó Màgic".

5.2.1 Primer contacte i diagnòstic.

5.2.2 Objectius específics.

5.2.3 Cronograma.

5.2.4 Fitxes específiques- Tallers.

6. OBRES COMPLEMENTÀRIES DE DOCUMENTACIÓ DEL PROCÈS I DIFUSIÓ.

6.1 Documental de creació: *FEM BARRI*

6.2 Sèrie fotogràfica: *RODA*

7. RESULTATS I CONCLUSIÓ

8. BIBLIOGRAFIA

9. ANEXOS

9.1 Anex 1. Autorització per a la difusió de les imatges dels menors.

9.2 Anex 2. Proposta de mural per a l'ajuntament.

Fig 1. Taller 0: "El meu color favorit."
dibuix 1

Fig 2. Taller 0: "El meu color favorit."
dibuix 2

1. INTRODUCCIÓ

L'art és, des dels inicis de la història, un dels principals mitjans d'expressió i els humans l'han utilitzat com a forma de comunicació per a transmetre els seus pensaments i opinions. Ha estat una de les ferramentes més poderoses per a canviar el món.

Un gran nombre d'artistes de diverses disciplines dediquen la seua obra a la crítica i denúncia social i política, i lluiten cada dia mitjançant llenguatges plàstics, literaris o musicals per a donar veu a totes aquelles persones invisibilitzades que no tenen la possibilitat de cridar a causa de la mordassa d'una societat que condemna les minories. Hi ha múltiples maneres d'implementar aquesta lluita, però el que és clar, és que no és possible contribuir a millorar la societat realitzant una obra dins l'asèpsia d'un estudi.

No té cap sentit realitzar obres criticant els privilegis i lucrar-se'n després -treure benefici d'una causa que s'esta denunciant-. Per això, des del meu punt de vista és necessari immiscir-se en la causa i formar-ne part, i en el meu cas formar part significa actuar, accionar l'obra des de dins, i això s'aconsegueix implicant a tot aquell que s'hi troba.

Així doncs, podem deduir que l'obra, en aquest cas, no és un fi en ella mateixa sinó que representa una eina d'acció dedicada a una finalitat molt superior: fer justícia.

Per tot això he decidit dedicar la meua carrera professional a fer servir l'art com a eina per a convidar a actuar a tot aquell que vol lluitar per la seua causa. Per a expressar-se cal conèixer el llenguatge i com a coneixedora dels llenguatges plàstics em sent amb la capacitat d'acompanyar en el camí de l'expressió a tot aquell que no disposa de les eines adequades.

La meua intenció no és viure de les meues obres d'art, ans al contrari donar vida amb elles a totes aquelles persones que podrien obtenir qualsevol benefici físic, emocional o psíquic a partir de les pràctiques artístiques.

En primer lloc vaig decidir desenvolupar el meu treball a un barri marginal a la ciutat de Castelló, la idea principal era treballar amb dones, ja que sóc conscient de la situació de desigualtat que sofriren les dones d'ètnia gitana al si de la seua pròpia comunitat, però la sèrie de dificultats amb les quals

Fig 3. Taller 0: "El meu color favorit."

dibuix 3

em vaig trobar - que detallaré a l'apartat corresponent- van fer impossible desenvolupar un projecte amb continuïtat amb aquest col·lectiu i vaig optar per provar d'introduir-me en un centre d'esplai per a xiquets del mateix barri.

Aquest grup es troba en una posició de desavantatge molt gran respecte al gros de la societat, ja que correspon en diferents sentits a sectors desfavorits. Es tracta de xiquets, de classe baixa i d'ètnia gitana, un sector que es troba oprimint per tres raons atesa la seua naturalesa.

Fig 4. Taller 0: "El meu color favorit."

dibuix 4

Fig 5. Asentamiento gitano junto a la Plaza de España. Década 1920.

Archivo Serrano. Fototeca Municipal de Sevilla.

2. GRUP SAN LORENZO.

2.1 Origen del poble gitano.

La cultura gitana és de tradició oral, com moltes altres cultures del món, de manera que no ha conservat per escrit la seua procedència i els seus avatars. El que és acceptat per la majoria d'investigadors és que l'origen del poble gitano es troba en el nord-oest del subcontinent indi, a la zona en la qual actualment es troba la frontera entre els estats moderns de l'Índia i Pakistan. Els romanís podrien haver abandonat l'Índia al voltant de l'any 1000, i haver travessat el que actualment és Afganistan, Iran, Armènia i Turquia.

Com i quan arribaren els gitanos a la península Ibèrica és una qüestió a la qual encara no s'ha arribat a un consens. Una primera teoria els fa procedir del nord d'Àfrica, des d'on haurien travessat l'estret de Gibraltar per a retrobar-se a França amb la ruta migratòria del nord. Es distingirien, així, els gitanos entrats pel nord de Perpinyà, els del sud tingitans (és a dir, procedents de Tingis, avui Tànger), i els de l'est (o grecians) que penetren per la ribera mediterrània en la dècada de 1480, probablement a causa de la caiguda de Constantinoble. La penetració millor documentada és la del nord. El primer document conservat és de 1415. En ell Alfons (després el Magnànim) concedeix salconduit a Tomás Sabba, pelegrí a Santiago de Compostela. Aquest mateix rei concedeix una altra carta de pas el 1425 a un altre cap gitano amb la seua gent, ordenant que siga ben tractat:

El seguiment d'aquests salconduits per tota la geografia peninsular revela als investigadors algunes proves:

El nombre de roms que habitaren a la Península en el segle XV es calcula en uns 3.000 individus, viatjaven en grups variables, de 80-150 persones, liderades per un home.

Cada grup autònom mantenia relacions a distància amb algun dels altres, existint potser relacions de parentiu entre ells (quelcom encara habitual entre els gitanos de la Península).

La separació entre cada grup era variable i a vegades uns seguien als

fig 6. CAMPAMENTO GITANO (1912-1913), John Singer Sargent, AGAA, Massachusets.

Fig 7. De vacaciones por la España negra. Una familia gitana en Granada-1901-Fotografía-Library of Congress (DP).

Fig 8. LAS CARAVANAS, CAMPAMENTO GITANO CERCA DE ARLES (1888), Vincent Van Gogh, Musée d'Orsay, París.

altres a curta distància i per les mateixes rutes.

L'estratègia de supervivència més comuna era la de presentar-se com a pelegrins cristians per a cercar la protecció d'un noble.

La forma de vida era nòmada, i es dedicaven a l'endevinació i l'espectacle.

El segle XV pot ser considerat com l'edat d'or dels gitanos a Europa. Vagaven de vila en vila, i encara que és cert que foren sovint expulsats cal esperar al segle XVI perquè hi hagués una onada de persecució només comparable a l'antijudaisme secular dels europeus.

Quan va tenir lloc el descobriment d'Amèrica, el 1492, els gitanos ja estaven estesos per tota Europa, on, malgrat una bona acollida inicial, començaren a ser perseguits, marginats, expulsats, severament castigats, esclavitzats o simplement exterminats.

La detenció del flux migratori a principis del segle XX no significà una millora de les condicions de vida dels roms. Les disposicions legals continuaren essent inútils (com ho havien estat abans) a l'hora d'assimilar-los. A França, per exemple, una "lleï sobre l'exercici de les professions ambulants i sobre la circulació de nòmades" obligava el 1912 a proveir-se d'un "carnet antropomètric d'identitat" que havia d'estar segellat en cadascun dels desplaçaments. L'estat de Baviera autoritzà el càstig a treballs forçosos a tot romaní que no pogués demostrar tenir un treball estable, i la República de Weimar estengué aquesta mesura a tota Alemanya.

L'auge del nazisme i els excessos de la Segona Guerra Mundial incidiren amb especial crueltat en els roms.

A l'Europa central i de l'est sota règims comunistes, els romanís sofriren polítiques d'assimilació i restriccions a la seua llibertat cultural.

Segons els informes del Banc Mundial a Europa hi ha una població d'entre 7 i 9 milions de gitanos, dels que al voltant de 2 milions viuen a Romania, encara que percentualment la presència més alta del poble romaní és la de la República de Macedònia, on representen l'11% de la població. La major part de la població gitana de Centre Europa en la zona balcànica viu amb menys de 3 euros diaris per persona i un 89% dels gitanos búlgars no ha

Fig 9. Cristina García Rodero.
"Vidas gitanas" Lungo Drom.

pogut cursar els estudis primaris.

Al nostre territori, una estimació, feta el 1999, amb dades facilitades per l'Associació Secretariat General Gitano dóna les següents xifres de població gitana: Catalunya 52.937 gitanos, País Valencià 52.455 i Balears 5.423. Els gitanos catalans a França s'estenen per gran part del país

L'arribada de la democràcia i la Constitució de 1978 suposa, des del punt de vista formal, la igualtat dels gitanos davant la llei i la plena ciutadania. Actualment el Poble Gitano no té lleis en contra. De fet, la nostra legislació ha avançat i s'ha dotat d'un sistema de normes que protegeix les diversitats i penalitza el racisme, la qual cosa ens aporta un panorama més optimista.

No obstant això, les polítiques d'integració de la població marginal es convertixen sovint en polítiques de segregació racial: el manteniment dels guetos, que constituïxen espais d'aïllament físic i social, s'ha perpetuat mitjançant la construcció de grups d'habitatge de caràcter poc habitable, que contribuïxen a la perpetuació de la situació de marginació.

Avui en dia hi ha gitanos que es dediquen a totes les activitats econòmiques i professionals: metges, advocats, professors, empresaris, obrers qualificats, artistes, etc. No obstant això, l'estereotip que es reproduïx en els mitjans, segueix sent el del gitano indigent i analfabet, o fins i tot delinqüent.

2.2 Història del grup San Lorenzo.

El primer habitatge del barri es va construir al segle XVIII i actualment és la seu de l'associació de veïns i l'associació de majors.

Pel voltant de 1940/50 la població immigrada de l'interior de Castelló i d'altres llocs com Conca i Albacete va anar construint-hi els seus habitatges, eren modestos i se'ls construïen els mateixos pobladors, els caps de setmana. A poc a poc van anar configurant un barri i el 1958 es va obrir el Bar San Lorenzo.

A partir dels anys seixanta fins als huitanta es desenvolupa la part oest del barri amb innombrables cases unifamiliars.

Fig 10. Imagen de los edificios de viviendas de alquiler social propiedad de la Generalitat Valenciana del Grupo San Lorenzo, en Castellón. ELDIARIOCV CASTELLÓN, eldiario.es.

Fig 11. Culto en la plaza.

L'institut Valencià de l'Habitatge hi va construir cases per a gent sense recursos, desnonats i grups amb risc d'exclusió, el que va concentrar una majoria de població d'ètnia gitana.

El 1986 es van construir habitatges socials situats en l'actual plaça Urban. El 1987 es reforma l'escola que havien construït els primers pobladors i que es va anomenar Carles Selma.

L'any 1988 es fa un estudi de població i donats els resultats de l'anàlisi es traslladen els serveis socials al barri per tal de conèixer i intervenir en la problemàtica del barri de primera mà.

L'any 1989 es forma una associació de contribuents que es va unificar en associació de veïns per tal de demanar la urbanització de la zona, aigua corrent, llum i voreres pel barri.

A partir de 1992 es van integrar els primers recursos de serveis socials, fins a 2000 /2001 els recursos socials han augmentat pel revulsiu del Projecte Europeu Urban, aprovat el 1994 per la comissió europea i desenvolupat per l'Ajuntament de Castelló i finançat per FEDER (fons europeu de desenvolupament regional).

2.3 Desenvolupament de recursos al barri.

Intervenció de serveis socials (Zona Oest).

Com ja s'ha mencionat més amunt, el 1989 es va implantar un equip de serveis socials de l'ajuntament de Castelló al barri. Un dels primers temes que es va abordar va ser l'escolarització dels xiquets i el tema de l'absentisme escolar. També va haver-hi d'implementar un programa d'universalització sanitària, molts habitants no tenien targeta sanitària i a més l'educació i formació laboral eren inexistents amb un índex d'analfabetisme molt elevat.

En fer aquestes actuacions la població va respondre positivament i així doncs es van anar augmentant els recursos.

De tota manera els objectius han anat canviant i les condicions del barri també; enfront de l'antiga població infantil d'ètnia gitana i una població anciana, en l'actualitat hi ha més immigració dels països de l'Est i del nord

Fig 12. 1ª jornada TaulaSLorenzo 2017.

Fig 13. Colegio, 8-09-09 día del pueblo gitano.

d'Àfrica.

Els **programes de serveis socials** que es desenvolupen en l'actualitat són:

-**D'informació i orientació**: per facilitar l'accés a prestacions i informació als habitants.

-**Família i infància**: atén la convivència i atenció a menors amb risc d'exclusió i absentistes.

-**Atenció a la dependència**. Dirigit especialment a ancians i discapacitat.

-**Contractació administrativa**: assessorament jurídic i professional pels membres del barri.

A més es desenvolupen diversos projectes que miren de cohesionar la població i millorar les condicions de la població.

L'aula de formació "La Llar"

L'aula de formació "La Llar" va ser fundada per Càritas interparroquial el 1994, com a projecte dedicat a cobrir les necessitats a les quals els serveis socials no podien arribar. Es va començar al mateix lloc on estaven ubicats en aquell moment els serveis socials i de mica en mica es va anar consolidant i va aconseguir subvencions de l'ajuntament i un lloguer en un local de la plaça Urban.

Una vegada estaven instaurades es van ocupar de difondre la seua activitat pel barri i de detectar les necessitats més imperioses de la població.

Es van centrar doncs en fer tallers per a persones amb escassa formació i desocupades, tot afegint a aquesta formació de competències al voltant de les normes socials, hàbits, valors i bones actituds.

Els objectius dels tallers ha anat adaptant-se, i han passat de ser l'escolarització dels infants, els hàbits higiènics i de salut i l'administració de l'economia domèstica en les primeres etapes fins a l'actualitat on els objectius se centren en la promoció i l'orientació laboral, l'autonomia personal, la incorporació de normes socials (horaris, indumentària) i la divulgació de valors tals com la unitat familiar i l'amistat.

En l'actualitat en el projecte participen els següents professionals:

Fig 14. Encuentro mujeres de éxito.

Fig 15. pisos solidaris, 2011.

Una educadora, una treballadora social i una psicòloga, junt amb una monitora de costura per als tallers.

Pisos solidaris: Racó UJI (Universitat Jaume I).

Al barri en 1986 es van construir uns blocs d'habitatges per a persones amb pocs recursos on es va concentrar una majoria de població d'ètnia gitana, amb l'objecte d'evitar la formació d'un gueto el 1999 es va procedir a becar alumnes de l'UJI concedint-los disposar de l'habitatge a canvi de la col·laboració amb els recursos socials (Es va fer un conveni entre l'UJI, l'Ajuntament i l'IVVSA.

L'objectiu era evitar la marginalitat i l'aïllament, i mitjançant la presència dels estudiants al barri, el desenvolupament d'un patró diferent. Que fos un barri de treballadors i estudiants.

El que s'ha aconseguit és una forta dinamització comunitària i el programa evoluciona favorablement, cada volta hi ha més demanda per part d'estudiants per integrar-se al programa. La majoria de participants són de nacionalitats molt diverses, de fet potser la menys representada, l'espanyola.

Setmanalment es fan reunions de coordinació i el dijous es fan sopars de germanor i nits temàtiques per tal de cohesionar el grup. En aquest projecte hi treballen una Psicòloga i una educadora social de l'ajuntament, i una treballadora responsable de l'entitat.

Fundació Secretariado Gitano i "Racó màgic".

Aquests dos recursos van de la mà perquè aquest espai es va crear per un conveni entre l'ajuntament de Castelló i l'ONG Secretariado Gitano. ONG que va arribar l'any 2000 a Castelló amb un programa d'educació i formació laboral.

Pel 2004/05 va començar a realitzar activitats junt amb l'escola tallers de cultura gitana i un programa de prevenció de drogoaddiccions que es van materialitzar en dos projectes: un centre d'esplai i una escola per a adults.

Racó màgic, el centre d'esplai, està destinat a menors de 3 a 10 anys per a la promoció de la salut, la cultura i l'educació. És un projecte per la inte-

Fig 16. Dia drets de la infància, 2007.

Fig 17. Associació de dones i la llar 2009.

gració dels xiquets del barri al centre escolar i la consecució de fites positives per a les mares, sovint dones joves, on els xiquets acudixen després de l'escola i reben ajuda amb l'estudi, així com educació en valors i rutines amb la intenció que aprenguen a respectar normes i horaris.

Fig 18. Façana a la plaça Urban. Carmen Moros.

Fig 19. presentació dia de la dona, 2011.

3. APROPAMENT I ELECCIÓ DE GRUP.

La intenció primera del projecte era treballar amb l'associació de dones, però deguda a la irregularitat de l'assistència i inestabilitat del grup de dones al recurs d'assistència familiar "La Llar" era impossible realitzar un projecte amb continuïtat i organitzat de manera que garantira el seu desenvolupament. Aleshores, ha estat oportú escollir un altre grup per motius d'eficiència i continuïtat, i segurament el que he deixat de costat siga un projecte a realitzar en un futur pròxim en la meua carrera professional.

Per altra banda, el recurs d'esplai per a xiquets del barri el "Racó Màgic", recollia aquestes característiques, adients per al correcte funcionament del procés. L'horari i els grups de xiquets eren fixes i l'assistència era regular, aleshores vaig pensar en el gran interès que podia suposar treballar amb persones que es troben dins d'un marc quasi totalment diferent del meu, i del qual podria aprendre i conèixer un punt de vista dels xiquets en un barri desfavorit. Volia per tant, explorar la seua realitat i obrir el màxim de portes possibles a les meues mans per a persones tan joves que es trobaven amb un nombre ingent de dificultats al llarg del seu desenvolupament personal.

Fig 20. Racó Màgic, 1. Carmen Moros

Fig 21. Racó Màgic, 2. Carmen Moros

Fig 22. Racó Màgic, 3. Carmen Moros

4.1 Objectius generals.

En primer lloc s'ha de fer un treball de recerca sobre projectes del mateix tipus ja realitzats per altres estudiants o professionals, de manera que s'obtinga un banc d'idees i **referents** per a desenvolupar les fases següents del projecte.

A continuació, aquesta informació s'ha de processar i estructurar, com a cos de **memòria**, per tal d'anar afegint progressivament tota la informació recollida al llarg del procés sobre la realització del treball, així com els **resultats** i les **conclusions**.

Com ja hem deixat ben clar, l'objectiu principal d'aquest projecte és, utilitzar els coneixements artístics que s'han anat desenvolupant i treballant al llarg dels quatre anys de carrera, amb ells **oferir les possibilitats del llenguatge plàstic com a mitjà d'expressió**, i d'aquesta manera contribuir a la visualització, promoció i normalització de la seua situació, i el seu lloc a la societat.

Per a portar a terme aquesta qüestió és necessari entendre la realitat del grup amb el qual s'ha de treballar, i en aquest cas s'aconsegueix estudiant, aprenent i actuant sobre el terreny. Desenfocant la visió d'u mateix i tractant d'enfocar-la sobre altres punts de vista.

Posant alternatives creatives en mans dels protagonistes a través d'aquestes pràctiques, és possible contribuir a la seua autoexpressió i autoexploració així com a la seua capacitat comunicadora cap a la societat.

4.2 Metodologia (ApS).

Aquest projecte s'ha basat en una metodologia educativa que s'està començant a implantar en la UPV anomenada Aprenentatge-Servei, que defensa defen la possibilitat de vincular els processos d'aprenentatge i els coneixements de l'alumnat amb el món real, alhora que aquest realitza un servei a la comunitat en entitats, associacions, etc... de manera no lucrativa.

Fig 23. Racó Màgic, 4. Carmen Moros

Fig 24. Racó Màgic, 5. Carmen Moros

Segons explica Roser Batlle¹:

“L’Aprentatge-Servei (ApS) és una proposta educativa que combina processos d’aprenentatge i de servei a la comunitat en un sol projecte, ben articulats, on els participants aprenen a treballar en necessitats reals de l’entorn amb la finalitat de millorar-lo.”

És a dir, en els programes educatius actuals, l’aprenentatge de l’alumne es basa en l’adquisició d’una sèrie de coneixements teòrics i pràctics, però quasi sempre realitzats a dintre de l’aula, amb l’única finalitat de formar acadèmicament l’alumnat per a obtenir un títol que garantisca eixos coneixements i accedir al món laboral amb un bon currículum.

Ara bé, el problema que ens solem trobar els joves, quan acabem els estudis és, que malgrat tota la formació acadèmica que hem rebut, hem d’enfrontar-nos de colp amb la vida real i adquirir **competències** tant o més necessàries que la formació esmentada.

Fig 25. Racó Màgic, 6. Carmen Moros

Des que naixem fins que ens emancipem, estem acostumats a sentir-nos inútils, ja que no se’ns considera població activa fins que no comencem a cotitzar, això contribuïx també a aquest sentiment i provoca **inseguretats** que més avant caldrà neutralitzar mitjançant cursos complementaris de competències socials i laborals. Entre el jovent, molts no ens sentim capaços de ser útils, ja que hem estat tota la vida considerats incapaços fins que un dia això canvia sobtadament.

Per això, quan parlem d’estudiants, o de xiquets, no hem de parlar del futur del país, perquè nosaltres ja estem vius, ja existim, i no sols som el futur, sinó el present, i se’ns ha de deixar l’espai que ens pertoca. Som ciutadans capaços i necessitem veure que els coneixements acadèmics que hem estudiat són d’ús per la societat on vivim, d’aquesta manera podem sentir que tot el que hem estudiat té un sentit. Per això vam decidir realitzar una treball basat en l’ ApS, i a la vegada aplicar-la en la proposta educativa desenvolupada amb els xiquets. Com aclarirem després de l’explicació de la proposta.

¹ **Presentación Roser Batlle**, “Nuevos enfoques educativos. Metodología Aprendizaje-Servicio.” URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6NxUcO7A9c8> [consultat: 17/02/17]

Fig 26. Racó Màgic, 7. Carmen Moros

L'objectiu principal de l'educació ha de ser, *formar individus capaços de transformar el món*, i això és impossible si dediquem tots els esforços únicament a l'aprenentatge acadèmic, sobretot en els primers anys. Fomentar la **solidaritat** i les competències socials, ha de ser primordial alhora assegurar un futur al nostre planeta i les noves generacions, hem de formar persones que es plantegen aquest futur i s'impliquen, l'objectiu no ha de ser únicament l'obtenció d'un paper.

Per tant, la millor manera d'aplicar els coneixements apresos i sortir al món, és realitzant un servei a la comunitat. D'aquesta manera l'estudiant pot reflexionar sobre la seua aportació i les seues capacitats tant en la matèria com de cara al món. Podrà **reconèixer** les seues qualitats i de quina manera pot **contribuir** a la societat, i amb això desenvolupar el seu **compromís social**. Per altra banda, és tan important que l'estudiant aplique els seus coneixements, com el que aprèn del context en el qual treballa.

Com ja hem esmentat anteriorment, també és una manera de **motivar** i centrar l'atenció sobre la matèria. Ja que es fa molt més interessant estudiar alguna cosa quan sabem que té una finalitat i podem aplicar aquests coneixements.

Fig 27. Racó Màgic, 8. Carmen Moros

Una altra qüestió important és el sentit de la **responsabilitat**, la motivació, sobretot en els estudis bàsics, ja que els xiquets no entenen el perquè de tot el que estudien i moltes voltes perden totalment l'interés i es tornen problemàtics. Aquesta capacitat és també necessària en l'hora d'enfrontar una feina, ja que definirà el nostre compromís amb ella, induït pel compromís propi i amb la societat.

Amb aquest mètode podem, per tant, millorar la **qualitat de vida** i el sentiment de **pertinença**, augmentar la **confiança** i reforçar l'interés pel **voluntariat**. Educant en valors tan importants com la **implicació** i la **solidaritat**. A més es pot també cultivar el talent individual de manera que l'alumnat aprenga la matèria ajudant.

En conclusió, l'aprenentatge servei no és tan sols una metodologia educativa, sinó que també és una filosofia educativa i una estratègia de desenvolupament comunitari. És una manera d'entendre la ciutadania, des de

Fig 28. Mural Racó Màgic, 1.

Carmen Moros

la participació activa i la contribució a la qualitat de vida, i és una manera d'entendre l'aprenentatge amb responsabilitat social, exploració, **acció i reflexió**. És una manera d'entendre l'educació en valors, portant l'aprenentatge a la vivència i l'**experiència** i cap a la construcció d'**hàbits saludables** i altruistes.

La transformació de l'aprenentatge contribuïx a la **sensibilització** i el canvi d'actitud tot conduint al compromís i millorant capacitats **emocionals** com l'autoestima, la participació, les habilitats socials, les competències i coneixements així com els valors humans. A banda d'impulsar el desenvolupament **acadèmic i cognitiu**, cívic, vocacional i professional, ètic i moral, personal i social.

L'aprenentatge, per tant, millora el servei, i aquest dona sentit a l'anterior. Podriem descriure-ho gràficament de la següent manera:

Fig. 30 Aprentatge servei - Educació per al compromís social

Fig 29. Mural Racó Màgic, 2.

Carmen Moros

A l'hora de portar a terme el nostre projecte el plantejament ha sigut:

Com puc, amb els estudis que he cursat, combatre la degradació del barri, i donar veu a tota aquesta gent silenciada?

Reparant, embellint i difonent, podem col·laborar per a crear un ambient i una zona de jocs digna per als xiquets i una millora pel barri.

Per tant, en aquest cas estariem parlant d'aprenentatge servei per partida doble. Per la meua banda he aplicat els coneixements apresos durant el grau, a l'àmbit educatiu i comunitari, en el que he après a desenvoluparme i aportar la meua especialitat al grup. Ha estat una manera de conèixer millor el barri i el parc, del qual també he conegut la vida d'un veïnat diferent.

Per altra banda els xiquets, han explorat el seu espai d'una manera dife-

Fig 31. Mural màster de psicopedagogia, 1.

rent, aplicant els coneixements plàstics que jo he pogut aportar-los, fent un servei a la seua comunitat.

Treballant des de la responsabilitat, el respecte, la iniciativa i el compromís i el treball en en equip. Tant en el meu cas com en el seu, tots hem après, col·laborant i fent un servei per a la millora de la imatge del barri i la percepció que se'n té des de l'exterior.

4.3 Cronograma.

Com en tot projecte, la planificació és orientativa i al llarg del seu desenvolupament pot haver-hi canvis en funció del temps o l'espai del que es disposa per a desenvolupar l'activitat. I més en un treball d'aquest tipus, pel fet que està orientat al treballar amb persones; el fet de treballar amb i per a altres moltes voltes pot dificultar la seua continuïtat.

En un primer moment es va fer un cronograma orientatiu general per a posar dates i establir objectius al llarg del temps per a portar a terme el projecte.

Fig 32. Jornada mural psicopedagoia.

gener	<ul style="list-style-type: none"> • recopilació d'informació. • entrevistes amb les treballadores del centre. • presa de contacte amb el grup. • Fixació d'objectius. • proposta d'activitats.
febrer	<ul style="list-style-type: none"> • realització dels tallers.
març	
abril	
maig	<ul style="list-style-type: none"> • memòria dels tallers. • conclusió del projecte.

Fig 33. Cronograma general

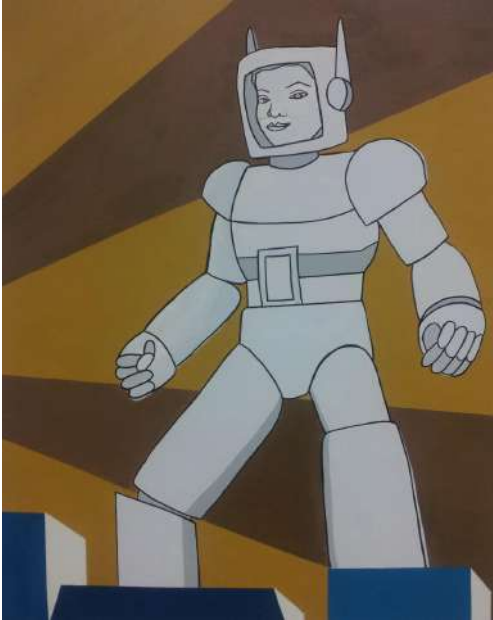

Fig 34. Cuadro: Visión adulta: Robot, 2014

"de no innato a lo condicionado".

GARCÍA GÓMEZ A.

5. COS DE LA MEMÒRIA

5.1 Referents

"De lo innato a lo condicionado una apropiación del arte infantil"- Analía García Gómez- UPV.

Del treball d' Analía hem pres la idea de fer una interpretació dels dibuixos dels xiquets, encara que ella al seu treball en fa una més personal, en el nostre cas hem intentat ser el màxim de fidels possible al dibuix original amb la intenció de fer un recull de tots els originals, representant de manera plana i sense filtres l'obra de cada xiquet. Fent per tant l'obra totalment seua, i encarregant-nos tan sols de realitzar la composició de totes les aportacions.

"Creación de experiencias colectivas a través del arte."- Yolanda Catalán Villalobos- UPV.

"Proyectando siluetas. Mediación artística"- Esther Melero González- UPV.

En el cas d'aquests dos treballs, ens hem centrat sobretot en l'aportació teòrica que fan de l'artteràpia i la mediació artística, així com l'enfocament que fan respecte al treball amb xiquets basat en tallers, centrant la figura de l'artista com a agent actiu que contribuïx a la millora del context mitjançant les pràctiques que domina.

"història de Palmitas"- Germen-México.

La història de Palmitas ha estat un referent inspirador per al nostre treball, ja que es tracta d'un mural gegant, realitzat a tot un barri sencer, gràcies a aquest mural ha canviat la imatge del barri, s'ha aconseguit reduir-hi la criminalitat, i viatgers de tot el món el visiten per a contemplar l'obra. La nostra intenció era fer-ho a escala molt més reduïda, en l'àmbit del mateix barri com a manifestació dels xiquets. Però hem tingut la sort de trobar-nos amb una idea contagiosa, que ha estés la pràctica pel barri.

"Jornadas artísticas"- Asociación el Arca – Nazaret.

L'esperit d'aquesta iniciativa coincideix exactament amb el del projecte que presentem i per tant el tipus d'iniciativa és molt semblant. Les condicions

Fig 35. "Historia de Palmitas", Germen Muralismo Mexicano.

Fig 36. Taller 6. Dibuixos mural, Samira.

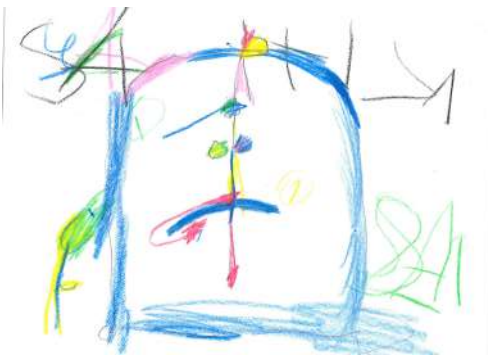

Fig 37. Taller 6. Dibuixos mural, Sakira..

del barri i dels pobladors són quasi les mateixes i els objectius també: desenvolupament d'accions educatives centrades en l'expressió artística que afavoreixen l'empoderament i l'autoestima dels habitants d'un barri amb condicions de marginalitat i risc d'exclusió social, que a més presenta un elevat nivell de degradació i que per això mateix requereix iniciatives que siguin un punt d'inflexió per al canvi.

5.2 Marc teòric.

Els fonaments teòrics d'aquest projecte, naixen d'algunes de les pràctiques educatives emergents, o que porten relativament poc temps desenvolupant-se al nostre país. És necessari relacionar-les, pel fet que, encara que no compartisquen el mateix procediment metodològic o persegueixen objectius concrets diversos, la seua fi comuna és formar, educar i tractar els individus amb l'**educació emocional** i en valors per a contribuir a una societat més lliure, tolerant, respectuosa i acollidora, i totes elles ho fan mitjançant l'aplicació de les **pràctiques artístiques com a instrument**.

Les arts plàstiques han estat, des dels inicis de la història un mitjà d'expressió i comunicació de l'ésser humà, tant a un nivell d'autoconeixement com per a la relació amb altres individus. Deixant d'una banda l'art acadèmic, és un llenguatge a l'abast de tots, ja que no requereix en aquest cas el domini dels materials i les tècniques per a fer ús de les seues propietats lúdiques i, podríem dir, sanadores de l'ànima.

Des de la mediació artística i l'artteràpia es pretén fer ús d'aquestes pràctiques amb la intenció d'afrontar problemes tant individuals com grupals o comunitaris. Tant la figura del mediador com la de l'artteràpista fan la funció d'acompanyants del o els participants del projecte pel camí de l'exploració i l'autoconeixement, de l'educació emocional, la millora de les relacions socials i el treball cap al **benestar** propi i/o col·lectiu.

A continuació exposarem un recull de definicions per a aclarir aquests conceptes i prendre'n les parts que seran rellevants per al nostre treball.

D'altra banda en aquest procés, també és important tenir en compte pràctiques com el desenvolupament cultural comunitari, la mediació i educació

Fig 38. Roda, parc 1. Carmen Moros.

social,... i les seues metodologies com a manera d'entendre el treball i la **inclusió** social mitjançant la pràctica artística. Ja que gràcies a aquest concepte podem entendre com treballar amb un grup amb problemes d'exclusió i de quina manera podem contribuir als objectius que persegueix aquesta pràctica i s'adeqüen als objectius establerts en aquest projecte.

Arteràpia

Al llarg de la història de l'arteràpia, s'han anat definint diferents corrents teoricopràctics al seu voltant, diferenciant en cadascuna d'elles la funció de l'artterapeuta, així com la manera amb la qual es treballa el procés. El que ha de quedar clar és que l'arteràpia és una pràctica que té com a pilar principal la relació entre **professional – obra – participant**, com a eix fonamental de comunicació en la pràctica terapèutica.

Els orígens de l'arteràpia naixen amb les teories Freudianes de la psicoanàlisi, on s'utilitzava l'obra amb la intenció de diagnosticar el problema i així tractar-lo, però els nous corrents s'han anat desprenent d'aquest model, ja que segons alguns estudiosos no es tracta de psicoanalitzar a la persona en qüestió, sinó **d'acompanyar-la** durant un procés d'autotransformació, oferint-li les ferramentes adequades i guiant-lo al llarg d'aquest camí.

Segons l'**Associació Espanyola d'Arteràpia**:

*"L'Arteràpia és una professió assistencial que utilitza la creació artística com a eina per facilitar l'expressió i resolució d'emocions i conflictes emocionals o psicològics."*²

Segons la **FEAPA**:

"L'Arteràpia és una via de treball específica que utilitza el procés de creació a través del llenguatge artístic per acompanyar i facilitar processos psicoterapèutics i promoure el benestar bio-psico-social, dins d'una relació terapèutica informada i assentida a aquelles persones i / o grup de persones que així ho requerixen. Es fonamenta en el potencial terapèutic de la creació artística dins d'un enquadrament adequat, amb l'objectiu de promoure dinàmiques de transformació sobre: la capacitat personal i social,

Fig 39. Taller 7. Mural Racó Màgic 3, Carmen Moros.

Fig 40. Roda, parc 2, Carmen Moros.

el desenvolupament expressiu i creatiu, el canvi de posició subjectiva i, si en aquest cas, l'elaboració simptomàtica.”³

A. Moreno⁴ fa una distinció entre les figures del professor d'art, l'educador social i l'artterapeuta. Assegura que existixen espais comuns que enllacen les diferents disciplines, però després d'aclarir les diverses necessitats acadèmiques de cada un dels perfils, defineix els objectius específics que persegueix cada una de les professions:

La labor del professor o **educador artístic**, diu, es centra en l'aprenentatge de tècniques i procediments, per tal de transmetre coneixements acadèmics.

Per altra banda, defineix la funció de l'**educador** com a acompanyant en la cerca d'autonomia personal i reinserció social, que pot utilitzar ferramentes procedents de la pràctica artística.

Finalment, destaca l'**artterapeuta** com a encarregat de la salut mental i la pal·liació del sofriment psíquic, que utilitza els mitjans artístics però sense pretendre l'aprenentatge artístic o la inserció social, que simplement poden ser resultats intrínsecs del tractament.

Per altra banda, destaquem la visió de J. P. Klein, que allunya la figura de l'artterapeuta de la pràctica psicoanalítica:

“És un treball subtil que pren les nostres vulnerabilitats com a material i busca menys desvetllar les significacions inconscients de les produccions que permetre al subjecte recrear-se a si mateix, crear-se de nou en un recorregut simbòlic de creació en creació.”⁵

Encara que trobem útil la distinció que fa Moreno en primer terme, acollim la línia de Klein que defineix l'artteràpia com a:

“acompanyament de persones en dificultat (psicològica, física, social o existencial) a través de les seues produccions artístiques, obres plàstiques,

3 URL: <http://feapa.es/feapa/> [consultat: 26/02/17]

4 **MORENO GONZÁLEZ, A.** (2010b) *“Artteràpia, educació artística y educació social: delimitando fronteras”*, I Congreso nacional de Artteràpia FEAPA “Las Voces de la profesión y sus campos de intervención”. Girona.

5 **KLEIN, J.P.** (2006b) *“La creación como proceso de transformación - Papeles de artteràpia y educación artística para la inclusión social”* Vol. 1 (2006): pag, 13

Fig 41. Roda, parc 3, Carmen Moros.

Fig 42. Jornada Màster de psicopedagogia, Carmen Moros.

sonores, teatrals, literàries, corporals i ballades.”⁶

Mediació artística

Encara que l'artteràpia siga un punt de referència per a la mediació artística, trobem necessari fer distinció amb aquestes dues pràctiques que sovint provoquen confusió de conceptes, Joaquín Sanchez-Ruiz i Pedro Chacón posen l'accent en *“distingir entre terapèutic i benèfic. No tot el que resulta benèfic resulta necessàriament terapèutic (al contrari sí que ha de ser-ho). A la teràpia, com a tractament que és, se li ha d'exigir una evolució.”*⁷

Per altra banda el que defineix la mediació artística prové de la **mediació cultural** encara que es tracta d'una tècnica més específica. I per tant haurém d'aclarir aquests dos conceptes. Daniela Campos Berkhoff defineix la mediació cultural de la següent manera:

*“És una instància comunicativa entre dues parts, que permet realitzar un intercanvi vinculant i interactiu, com un flux o canal d'informació. Aquesta acció implica una intencionalitat d'una de les parts, la qual realça, explota i dóna vida a una sèrie de coneixements entorn de l'objectiu que s'intenta intervenir. En aquest sentit, la mediació cultural pot potenciar els recursos del coneixement, culturals i socials, de què disposa una comunitat o grup, per contribuir al coneixement d'algun objecte o instància comú. Així mateix, es col·labora en la recerca d'una convivència cultural on tots hi participen.”*⁸

D'altra banda distingix la mediació artística com a:

“Camp de caràcter més específic dins de la mediació cultural, i està constituït per tota la gamma d'intervencions i relacions que el mediador induïx i estableix entre l'obra artística i la seua recepció en el públic, una possibilitat de diàleg en un acte circular d'experiència i aprenentatge.”

Fem també referència a l'**art comunitari** adherint-nos a la descripció que fa Alfredo Palacios Garrido;

“Pot ser el nom que rep un programa municipal de suport a l'ensenyament

⁶ *ibidem.*

⁷ **SÁNCHEZ- RUIZ, J., CHACÓN , P.** (2012) *“Artemediación, un modelo en desarrollo”. Aportaciones desde la periferia.* COLBAA: Jaén, .Pag. 3

⁸ **CAMPOS BERKHOFF, D.** (2014) *“Herramientas para la gestión cultural local, Mediación artística”* (CNCA) noviembre , Santiago de Chile.Pag. 6.

Fig 43. Quatre en ratlla. Plaça Urban.

Fig 44. Roda, Racó 1. Carmen Moros

de les arts com a mitjà de desenvolupament cultural, pot fer referència a un projecte d'art públic que implique la col·laboració i la participació, o pot equiparar-se en alguns casos a l'animació sociocultural".⁹

Considerem adequat esmentar el concepte de **desenvolupament cultural comunitari**, que presenta A. Moreno¹⁰ i que definix com a objectiu d'aquest tipus d'intervenció, la inclusió de tots els grups de la societat centrant el punt en la relació de les persones amb el territori que ocupen. Es tracta de treballar amb la cultura dels membres d'un mateix **territori**, centrant l'interés en la interrelació entre persones i barri, és a dir, formar membres conscients de formar-ne part, creant una **identitat col·lectiva**.

Com en el nostre cas no disposem de cap titulació referent a tots aquests àmbits, i la nostra formació engloba tan sols les pràctiques artístiques, prenem com a referents teòrics i ideològics aquests textos amb la intenció de fer del nostre treball un projecte coherent i conseqüent tractant, dins de les nostres limitacions a contribuir en la mesura possible a una millora en l'espai on hem d'intervenir. Per a concloure aquesta idea, prenem com a model una cita d'aquesta última autora:

*"L'artista deixa de ser un geni creador tancat al seu taller pintant o esculpint i passa a ser un treballador cultural que col·labora amb la resta de membres de la comunitat i de participants en els projectes."*¹¹

5.3 Pràctica. Centre d'esplai "Racó Màgic".

5.3.1 Primer contacte i diagnòstic.

Inicialment es van realitzar un parell de sessions d'observació, sense intervenir en el grup. Amb la intenció d'apropar-me i conèixer la situació i l'ambient, el tipus de programació i la manera amb la qual es tractaven els problemes.

"Racó Màgic" és un recurs creat per la FSG i finançat per l'ajuntament de Castelló, dins del sector de serveis socials. Funciona com a centre d'esplai,

Fig 45. Roda, Racó 2. Carmen Moros

⁹ PALACIOS GARRIDO A. *El arte comunitario: origen y evolución de las prácticas artísticas colaborativas*, "Arteterapia - Papeles de arteterapia y educación artística para la inclusión social." Vol. 4, 2009 Pag. 198.

¹⁰ MORENO GONZÁLEZ, A. (2013) "La Cultura como Agente de Cambio Social en el Desarrollo Comunitario"- Arte, Individuo y Sociedad 2013, 25 (1), 95-110.

¹¹ *ibidem*, pag, 104.

Fig 46. Roda, jornada de Màster en psicopedagogia. Carmen Moros.

on els xiquets acudixen després de l'escola i on s'assegura que berenen i facen els deures de l'escola. El programa és necessari, ja que en molts casos, quan es treballa en aquest tipus de sectors de la població, evitar l'absentisme escolar i garantir l'alimentació dels menors són dues raons de pes. Cal dir que el recurs està totalment lligat a l'escola, que s'encarrega de preparar els berenars i l'assistència als dos llocs és paral·lela i condicionada, han d'anar a l'escola per a poder accedir al recurs, d'aquesta manera es fomenta que els xiquets vagen a l'escola.

També és un lloc on gaudixen d'una biblioteca de llibres, prestatgeries amb joguets, jocs de taula i molts elements didàctics que probablement a les seues cases no hi poden accedir. D'aquesta manera es fomenta l'interès per la lectura i l'aprenentatge mitjançant el joc.

Per a compaginar les pràctiques amb les classes a la universitat vaig escollir dijous i divendres per a anar al centre, ja que m'havia de desplaçar fins a Castelló. Vaig acudir durant l'horari establert, de 16,30 a 18 h d'aquests dos dies, per a conèixer als grups i decidir amb quins anava a treballar.

Els grups eren els següents:

Dijous; · grup 1- xiquets de 6-7 anys, de primer de primària.

· grup 2- xiquets de 9-10 anys, quart de primària.

Divendres; xiquets de 7-8 anys, segon de primària.

Després d'aquestes sessions es van escollir dos grups per a treballar, que van ser els de segon i quart de primària. La decisió es va fonamentar en l'edat dels xiquets, ja que el tipus de tallers que es pretenien realitzar s'adequaven més al moment vital en què es troben. Treballar amb el grup de més joves haguera suposat major problemàtica a l'hora de fer entenedores les activitats i portar-les a terme.

5.3.2 Objectius específics.

Els objectius d'aquest projecte s'han anat establint al llarg de les primeres sessions realitzades amb el grup en qüestió, ja que és necessari el diagnòstic a l'hora de concretar les necessitats.

Fig 47. Roda, parc 4. Carmen Moros

Fig 48. Roda, jornada de Máster en psicopedagogía 2. Carmen Moros.

Fig 49. Roda, jornada de Máster en psicopedagogía 3. Carmen Moros.

Inicialment es va fer una sessió de presa de contacte amb els dos grups que s'havien elegit, i amb la informació recollida es van establir uns objectius generals que s'anirien concretant posteriorment.

Certes capacitats socials i individuals s'adquireixen al llarg de la infància i l'adolescència i estan directament lligades al tipus d'educació que ha rebut l'individu tant en l'àmbit acadèmic com domèstic. Així doncs el model a seguir i les dinàmiques i patrons recurrents en el dia a dia poden afectar profundament la personalitat i causar grans carències o forteses al xiquet o xiqueta.

Des d'un primer moment es va detectar una manca evident d'algunes capacitats a l'hora d'establir relacions amb un altre individu, el grup, o u mateix. Amb l'intenció de treballar-les vam decidir incidir en els valors següents:

- **Responsabilitat**: la culpa és una qüestió recurrent en l'educació tant acadèmica com en l'àmbit domèstic en edats primerenques. És un tema pendent de transformació en totes les àrees, ja que respon a una actitud negativa, rotunda i irresoluble i s'entén que ha de ser castigada. És necessari, per tant, transformar el concepte de **culpa** pel de **responsabilitat**, pel fet que aquest no implica les característiques anteriors sinó que tracta de capacitar al xiquet per afrontar els conflictes amb els quals es troba, sense que haja de sentir-se culpable o impotent perquè no sap resoldre'ls sol. D'altra banda, com que la culpa és un concepte negatiu, no s'ensenya al xiquet a assumir responsabilitats. Això pot portar-lo a evadir-les buscant la culpa en una tercera persona, cosa que pot desencadenar majors conflictes i dificultar les relacions socials del xiquet.

- **Autoestima**: aquest concepte en recull d'altres que hi estan directament lligats; **autoconeixement** i **autocrítica**. És necessària l'autoexploració, conèixer les limitacions pròpies i les capacitats que cadascú té a l'hora de resoldre problemes, ser capaç d'analitzar-les i combatre-les o potenciar-les respectivament.

D'una banda l'autoconeixement és necessari entendre'l no tan sols respecte al mateix individu sinó també en relació al grup o col·lectiu. En aquest cas, la reafirmació de les arrels i la cultura pròpia són necessàries per a

Fig 50. Roda, Racó 3. Carmen Moros

prendre consciència de les fortalezes tant com a persones i xiquets com a gitanos.

- **Canalització d'emocions i control de la conducta:** una de les característiques també rellevants que és necessari desenvolupar des de la infància és la tolerància als sentiments negatius i la **frustració**. En determinats casos el desconeixement de les mateixes sensacions, juntament amb l'escassa educació en aquest àmbit, provoca nivells de solitud emocional i frustració molt elevats, que poden derivar en una **actitud agressiva o passivoagressiva** com a escut de defensa enfront de les situacions que l'individu considera perilloses.

- **Relacions socials:** l'ésser humà és un animal social per naturalesa, això vol dir que en la nostra vida és necessari el contacte amb altres humans. Paradoxalment és tan necessària la identitat individual com col·lectiva, ja que la nostra naturalesa ens impulsa tant a diferenciar-nos del grup com a formar-ne part. És en el moment que aconseguim trobar les nostres característiques especials quan trobem el nostre lloc dins de la o les comunitats a les quals pertanyem. Aleshores, l'autoconsciència i l'autoexploració és un pas previ a la **comunicació satisfactòria** amb altres persones. Si no hi ha una educació que procura el desenvolupament particular de cada individu, això dificulta la capacitat de cohesió del grup.

Per tant, totes les capacitats esmentades anteriorment són de vital importància per a l'educació i la **convivència positiva**, que és la finalitat de qualsevol acció destinada al benestar social.

En conclusió, és necessària l'educació social i emocional perquè cada individu desenvolupi l'autocreació del seu rol dins de la comunitat a la qual pertany i també se senti identificat amb les característiques comunes del grup que el diferencien.

Finalment, com a objectiu comú i responent a la necessitat no sols dels xiquets sino també del barri, es va parlar amb les entitats corresponents i es va programar la realització d'un mural en la paret exterior del centre com a culminació del nostre treball.

Fig 51. Taller 0: "El meu color favorit."
dibuix 5

Fig 52. Taller 3: "pintem el fang", Carmen Moros

5.3.3 Cronograma específic.

Després de la presa de contacte amb els grups i l'elecció d'aquests, es va realitzar un plantejament teòric dels temes a tractar en els tallers que ací esmentarem (i detallarem en l'apartat de fitxes), Inicialment es pretenia simplement conduir els participants cap a un major coneixement teòric i pràctic de l'activitat artística amb la intenció de promocionar els objectius ja descrits en l'apartat corresponent.

Mitjançant una programació per temes de coneixements plàstics, es va elaborar un primer calendari que ha acabat modificat en nombroses ocasions.

El projecte era inicialment, realitzar una sèrie de tallers plàstics cada dijous i divendres amb els grups elegits, tractant els temes establerts. Però quan van començar, vam comprovar que l'excés de planificació suposava un problema donades les particularitats del centre on s'estava actuant. I per altra banda es va decidir la realització d'una acció conjunta i final, que recolliria l'essència del projecte. Finalment, el cronograma es va fixar de la següent manera:

Febrer

		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28					

Dibuix de presentació.

Març

		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

Llums per a la gaiata del racó.

Relaxació i moldejat amb fang

Pintura de les figures de la setmana anterior.

Siluetes.

Abril

					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

Reproducció dels dits amb motlles de fang i escaiola.

Maig

1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

Idees i dibuixos per al mural.

Esbòs final i realització del mural.

Entrevistes de conclusió.

Fig 53. Taller 0: "El meu color favorit." dibuix 6

A causa d' imprevistos, el procés de presa de contacte amb el grup per a realitzar un diagnòstic va durar més del temps esperat, i per això els tallers no es van poder començar fins a finals de febrer. És important considerar aquest tipus de qüestions a l'hora de realitzar un projecte, ja que a voltes el temps pot ser un factor en contra. En aquest cas es va fer amb antelació i això va permetre resoldre el problema amb la prolongació de la data de fi.

5.3.4 Fitxes específiques- Tallers.**Fitxa 0- Dibuix lliure**

descripció de l'activitat: dinàmica de grup que inclou el **primer contacte** educadora-participants, des de el punt de vista artístic. L'activitat consisteix a realitzar un dibuix a partir del color favorit de cada u. L'activitat es realitza en un primer moment de manera individual, cada xiquet pren com a referència un color a partir del qual elabora una imatge pictòrica que baix el seu criteri, definix el color que ha escollit. A la fi de l'activitat , cada company diu el seu nom, el color que ha elelgit i l'element que ha elaborat a partir d'aquest color.

Materials: Fulls de paper, llapis i colors de retolador, llapis de fusta, ceres o plastidecors.

Objectius: L'objectiu principal d'aquesta primera activitat es centra en establir **contacte** amb els **participants** del grup. Per altra banda, cada xiquet

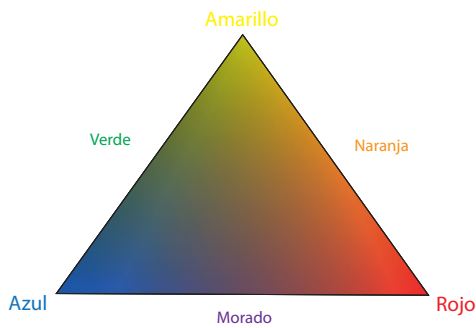

Fig 54, triangle colors. Carmen Moros

del grup pren el primer contacte amb l'**activitat plàstica** des de el propi jo, connectant l'activitat artística amb la seua pròpia personalitat.

Com a competències intrínseques de l'activitat, podríem destacar la comunicació amb el grup, l'**expressió verbal** i la posada en pràctica de la **capacitat creativa i imaginativa**.

Fitxa 1- colors primaris, secundaris i complementaris

descripció de l'activitat: relacionant el fonament conceptual a tractar de la teoria del color, i lligant-lo amb l'activitat ja programada del centre, la de dissenyar i decorar una gaiata que represente al recurs del racó màgic. L'activitat consistix a realitzar una sèrie de filtres per a les llums de la gaiata com a mitjà d'aprenentatge per a conèixer la teoria bàsica del color.

Materials: Pòster amb el triangle de colors, gots de glopet transparents, paper de cel·lofana dels colors primaris i cola blanca.

Objectius: L'objectiu centra la importància del **treball en equip** per a realitzar un projecte comú que els defineix com a grup mitjançant l'aprenentatge de la **teoria del color**.

Aprendre els colors primaris i com combinar-los per a obtenir els secundaris així com els complementaris. Realitzant una activitat manual per a contribuir al projecte general que gira al voltant d'una festa, que en certa manera els defineix com a habitants i participants de la ciutat, per tant, trobem també objectius com els de el **sentit de pertinença**, que contribueix al de la identitat grupal.

Fitxa 2- Moldejat amb fang

descripció de l'activitat: aquesta sessió es divideix en dos parts, la primera es tracta de introduir als xiquets en tècniques de **relaxació** utilitzant el joc i la respiració com a mitjans per a **enfocar l'atenció** i facilitar la concentració per una millor introducció en l'activitat, així com a preparar la massa de fang abans de treballarla. Es tracta de fer una sèrie de respiracions mentre el xiquet reflexiona sobre una situació que el fa enfadar, desfogant la irritació que això li provoca colpejant el fang amb les mans, de manera que aquest agafe aire i siga més modelable. La segona part consistix a realitzar

Fig 55. "las Meninas", Diego de Velázquez, Museo del Prado, Madrid.

Fig 56. Primera acuarela abstracta, Kandinsky. Propiedad privada, París.

una figura de temàtica lliure amb aquest fang, posant èmfasi en la naturalesa d'aquesta, definint si es tracta d'una forma figurativa o abstracta.

Materials: Exemples d'imatges figurativa i abstracta (Velázquez i Kandinsky), bloc de fang.

Objectius: Els objectius principals són el **desenvolupament tàctil** utilitzant com a discurs els conceptes esmenats, per a iniciar els participants en el reconeixement de les imatges així com oferir una via d'accés a l'**imaginari artístic** i pictòric. D'altra banda es pretén relacionar l'activitat des de la capacitat perceptiva i tàctil, donant importància a l'autoconsciència física i emocional, i com es relacionen totes dues mitjançant el cos. És també una alternativa de treball per a l'**autocontrol** i control de la conducta per a centrar la consciència sobre u mateix. Evitant d'aquesta manera la negació de les sensacions i emocions negatives, possibilitant la seua distensió d'una manera lúdica i no violenta.

Fitxa 3- aplicació del color a la figura

descripció de l'activitat: es tracta de donar color a les figures creades en la sessió anterior posant l'accent en l'aspecte cromàtic i l'ús d'aquest com a recurs expressiu. Decorant la figura amb consciència, tenint en compte el valor conceptual de la temperatura del color i el significat del to utilitzat.

Materials: Pòster dels colors, utilitzat en la sessió passada de la gaia-ta, figures de fang seques de la setmana anterior, pintures al gouache i pinzells.

Objectius: principalment, l'activitat respón a l'objectiu que els xiquets s'endinsen en el món de la pintura i treballen l'expressió de sentiments o sensacions recordant la sessió anterior referent a la teoria del color i donant continuïtat; tant a aquests fonaments teòrics així com a l'activitat anterior del moldejat. Qüestió que obri les portes al treball en l'**elaboració de projectes** amb continuïtat i no entendre l'aprenentatge i les activitats com a elements aïllats i independents.

Fig 57. Taller 3: "pintem el fang" 3, Carmen Moros.

Fig 58. Taller 3: "pintem el fang" 4, Carmen Moros.

Fig 59. Taller 3: "pintem el fang" 2, Carmen Moros.

Fitxa 4- Silueta

Descripció de l'activitat: realització d'una silueta a mida real sobre paper continu utilitzant l'escriptura i el color i incidint en els conceptes del bé i el mal.

Opció1: dues siluetes (bé/mal).

opció 2: una silueta partida per la meitat.

Cada xiquet escriurà dues idees corresponent a idees i/o fets relacionats amb **virtuts** i **defectes**; actituds que els agraden d'ells mateixos o d'altres persones del seu voltant i actituds que els fan sentir malament, o consideren que són nocives en les relacions personals i virtuts que els agradaria potenciar, o defectes que els agradaria millorar.

Materials: paper continu, retoladors i llapis de colors.

Objectius: de banda de l'aprenentatge artístic ens trobem amb un primer **contacte amb formats més grans** dels que estan acotumats a dintre de l'aula, de manera que es familiaritzen amb la realització d'obres de gran mida i les consideren accessibles des de les seues capacitats.

Aleshores mitjançant la reflexió en les pròpies capacitats i mancances, treballem **l'empoderament** i autoconeixement, conduint d'una banda la cerca de solucions a les característiques pròpies amb necessitat de millora i per l'altra la possibilitat de potenciar i desenvolupar les virtuts de cada xiquet.

D'altra banda, com a aprenentatge trobat, s'ha d'esmentar la contribució a la **capacitat empàtica** i **compassiva** dels xiquets, en reconèixer les actituds pròpies que poden afectar a altres persones positivament i puguem desenvolupar certa resposta reflexiva al respecte.

L'autoexpressió verbal i **l'escriptura** són també capacitats posades en pràctica a l'hora de realitzar aquesta activitat.

Fitxa 5- clarions amb els dits

descripció de l'activitat: consistix a realitzar una reproducció escultòrica del dit índex de cada participant utilitzant la tècnica dels **motlles**,

Fig 60. Taller 5: "clarions amb els dits" 3, Carmen Moros.

aprofitant la forma i el material per a donar un ús alternatiu a la figura, dedicat a l'expressió escrita o pictòrica.

Materials: cilindres de fang individuals per a cada xiquet, sac de guix, aigua i recipients per a mesclar.

Objectius: aquesta intervenció és una manera lúdica i atractiva d'apropar els xiquets a la pràctica **escultòrica** relacionada amb la utilització de motlles així com a la naturalesa dels materials utilitzats, i els usos alternatius de caràcter plàstic amb substàncies quotidianes.

D'altra banda és una invitació a la **creativitat** i l'autoexploració, tenint en compte l'espectació que se crea al voltant del resultat de la figura i la representació com a retrat del xiquet.

Fitxa 6- idea i esbossos del mural

descripció de l'activitat: a partir d'aquest punt comença el desenvolupament de l'obra comuna i final que culmina el projecte, la sessió es dividix en dues parts. La primera consistix a fer l'explicació detallada i donar exemples del procés que es portarà a terme, assignar rols i definir la contribució de cada participant en l'hora d'actuar sobre l'acció comuna. Es tracta de realitzar una pintura mural que siga representativa del centre i els seus participants.

Els xiquets aportaran les idees que es representaran i cadascú realitzarà un dibuix autorepresentatiu, tant a nivell individual com en referència al grup, des de la seua pròpia visió de la vida i del món.

Una volta recollits els dibuixos serà el moment d'articular i combinar totes les idees en una imatge comuna com a esbòs final.

Materials: presentació amb un recull d'exemples de murals, fulls de paper i material per a dibuixar i pintar.

Objectius: pel que fa a aquesta part del projecte la intenció principal és aconseguir l'**expressió col·lectiva** cohesionant la individual, donant veu a cada participant en particular i en relació al grup, fent de l'activitat una oportunitat d'interpretar la seua realitat individual i col·lectiva. Tot això tenint en compte l'**aplicació dels conceptes i capacitats** plàstiques

Fig 61. Taller 6: Dibuixos mural, Elías.

Fig 62. Façana Racó abans del mural. Carmen Moros.

adquirits pels participants en les activitats anteriors.

Fitxa 7- reproducció del mural

Descripció de l'activitat: Una vegada definit i aprovat l'esbòs final, es procedirà a preparar el mur per a les sessions de pintura mural. El dibuix a línia i el fons de color es pintarà amb anterioritat per a facilitar el procès i donar fluïdesa a l'activitat, per tal que els xiquets puguin aprofitar de manera eficient el temps limitat que disposen per a aportar la seua part. Ells col·laboraran pintant les formes delimitades per la línia ja creada i amb noves formes o impremtes, tot i tenint cura de respectar la composició i estructura inicial.

Materials: pintura plàstica d'exterior dels colors primaris i secundaris, blanc i negre, pinzells i brotxes de diversos mides, poals i escorredors de pintura, corrons de diferents formats i textures, i samarretes per a tots els participants.

Fig 63. Façana Racó després del mural. Carmen Moros.

Objectiu: L'objectiu més important d'aquesta activitat que representa la punta de l'iceberg del projecte, és donar **veu** als xiquets del barri davant de les seues famílies i veïns. Fent veure la seua presència i activitat al centre, i mostrar a la resta dels ciutadans aliens al barri, el gran treball que es fa en aquest i altres recursos. Com parlàvem en apartats anteriors, una labor important i necessària és la de donar una millor imatge al barri i la seua gent.

Des d'un punt de vista més íntim, l'activitat persegueix altres objectius no menys importants com l'**educació en valors**, proporcionada a partir de la creació d'un projecte de certa envergadura, amb **continuïtat** i **col·lectiu**. La importància del desenvolupament d'una **imatge pròpia**, mostrant la realitat com a grup i demostrant les habilitats adquirides al llarg de tot el procès.

Fig. 64. Cartel del documental "FEM BARRI", Carmen Moros.

6. OBRES COMPLEMENTÀRIES COM A DOCUMENTACIÓ DEL PROCÈS I DIFUSIÓ.

A banda del treball a l'aula i d'investigació, s'han realitzat altres subprojectes complementaris que secunden els objectius que persegueix el treball que s'ha presentat: donar veu dins d'una societat classista a persones que per les seues condicions vitals i situacionals la seua es veu coartada.

Com a estudiant de belles arts i pertanyent al món de creació plàstica, és necessari, des del meu punt de vista, tractar d'enfocar la problemàtica que s'ha treballat de manera que es done a conèixer la situació real i anime la participació en el canvi.

6.1 Documental de creació: *FEM BARRI*

Aquest treball, complement directe del projecte global, és necessari deguda la seua funció visual i documental sobre la naturalesa del projecte que s'ha portat a terme. Moltes voltes tot el treball que es realitza al voltant d'aquest sector no sol ser visible per l'absència de ressò en els mitjans i a l'escassa documentació que presenten. Per tant, era de vital importància la fase de captació o difusió de l'acció realitzada, per a mostrar al món la capacitat empoderadora i transformadora d'aquest tipus de projectes.

S'han realitzat dues obres videogràfiques, la principal i la més llarga tracta la realitat de les últimes sessions que s'han desenvolupat al voltant de la ideació i realització del mural, i tracta de transmetre el més planament possible. Sense menystenir que es tracta d'un punt de vista concret, està realitzat no sols per una persona amb opinió i ideals, sinó també que s'ha integrat a dins de la realitat que s'ha viscut al llarg del projecte. D'altra banda, un xicotet vídeo de presentació insinua lleugerament a manera de "teaser" el que s'ha detallat en l'anterior.

Curtmetratge documental:

<https://www.youtube.com/watch?v=ZSI-nvgwrJA>

Tràiler:

<https://www.youtube.com/watch?v=HxPoFXjlcY&t=1s>

Fig 65. Roda, parc 5. Carmen Moros

Fig 66. Roda, Racó 4. Carmen Moros

6.2 Sèrie fotogràfica: **RODA**

D'altra banda s'ha realitzat una sèrie fotogràfica que manté com a tema principal i qüestió primordial mostrar i denunciar certes realitats que es troben en aquest barri i, per consegüent, en molts altres amb la mateixa situació.

És una qüestió de compromís i ètica que considere necessària per a donar a conèixer de manera redundat la realitat que pretenc contribuir a canviar.

Per acabar, concluirem que és útil i necessària la difusió i visualització d'aquest tipus de treballs en l'hora de portar en l'àmbit de camp aquesta lluita, ja que l'art és i sempre ha estat un dels mitjans per a transformar la realitat de la societat en cada moment i té el poder d'influir en les ments, fent el que realment és necessari en la nostra vida a la terra.

Enllaç extern, Roda:

<https://drive.google.com/open?id=0B4M8CyCtSRFpbHJGWEpmVkhLVUU>

Fig 67. Roda, jornada de Máster en psicopedagogia 4. Carmen Moros.

Fig 68. Foto de grup després de la primera pràctica de mural.

7. RESULTATS I CONCLUSIÓ

D'una banda, l'activitat global ha aconseguit captar progressivament l'atenció dels participants, una de les principals problemàtiques que es van trobar a l'inici del projecte. Això ha augmentat la capacitat d'implicació dels xiquets en els tallers, i encara amb més força en la realització del mural.

Referint-nos als resultats d'haver utilitzat la metodologia ApS, podríem destacar, dels coneixements apresos la capacitat dels xiquets d'aplicar els als tallers, a l'hora de pintar el mural.

I per la meua banda, he adquirit noves competències a l'hora de treballar amb grups, i sobretot m'he adonat de com poden variar les necessitats, i els problemes tant diversos que poden aparèixer segons l'àmbit en el qual es treballa.

Mitjançant el treball cooperatiu, hem aconseguit en els xiquets un major grau d'autoreconeixement, així com la repercussió del moviment a dins del barri. Dies després de l'activitat, passant pel barri es podia veure als veïns contemplant l'obra i escoltant les explicacions dels xiquets que l'han fet possible, fent veure la seua aportació i la dels seus companys a amics i familiars.

Amb els xiquets com a protagonistes, que han decorat el centre al qual pertanyen i amb les seues famílies, la resta de la zona, hem aconseguit fer-los lloc en un món d'adults i el que és més important, posant en les seues mans la decoració del seu principal espai que els els pertany, el del joc al carrer. Respectant la seua identitat com a grup, com a xiquets i com a barri.

Podem celebrar els resultats, ja que no sols s'han assolit els objectius fixats sinó que també hem aconseguit anar més enllà. Aquest treball ha suscitat una agitació al barri que ha aconseguit remoure consciències i acció ciutadana. A partir d'aquesta intervenció s'ha desencadenat un moviment no sols amb els seus pobladors sinó també en la implicació de les entitats i associacions que hi treballen.

Fig 69. Façana abans del mural 2. Máster en psicopedagogia.

Fig 70. Façana després del mural 2. Màster en psicopedagogia.

Posteriorment a la realització del nostre mural, s'han anat realitzant d'altres. Des del màster de psicopedagogia de la UJI, ens han demanat la nostra col·laboració en el projecte de dinamització artística "Donem color al barri" a mans del grup Snoopy per a realitzar l'esbòs final i el dibuix del mural que les integrants del màster han coordinat. D'altra banda s'han realitzat dos projectes artístics més d'aquest tipus.

Posteriorment, el Dijous dia 15 de juny, s'ha realitzat una jornada de portes obertes de la Fundación Secretariado Gitano, on entre altres activitats s'ha visualitzat el nostre curtmetratge documental.

Des de la iniciativa de participació ciutadana DECIDIM s'ha considerat necessari fer un recull de tots aquests projectes i crear un blog amb la intenció de donar-los visibilitat i difondre'ls de manera que les accions socials que es realitzen al barri es coneguen, propiciant i animant l'acció ciutadana.

D'altra banda, el recurs de serveis socials de l'ajuntament de Castelló, qui ha finançat la nostra proposta, ha trobat adient i ens ha demanat permís per la utilització del títol FEM BARRI a tot aquest tipus de projectes de naturalesa artística i social que s'estan portant a terme.

El moviment ha arribat fins a tal punt que on abans trobàvem un parc, oblidat, vell i erosionat pel temps, ara, al voltant de la zona on es troba aquesta plaça que representa el centre de reunió i comunitat dels habitants d'aquest barri, l'espai roman ple de dibuixos i murals de colors que donen vida i transformen l'aparença del veïnat sencer, com a un lloc acollidor, present i actiu.

Aquest projecte tan sols ha representat l'espurna que ha encès la flama d'una xicoteta revolució al barri, com ja se n'han realitzat anteriorment a altres zones com al Cabanyal, Patraix, etc. que ha despertat l'acció de la gent i totes les organitzacions que hi treballen a la zona. I esperem que inspiren molts altres moviments.

Fig 71. Retall de periòdic Mediterrani. Diumenge, 28 de maig.

8. BIBLIOGRAFÍA

BASSOLS, M. (2006)- *"El arteterapia, un acompanyamiento en la creación y la transformación"*-Arteterapia - Papeles de arteterapia y educación artística para la inclusión social Vol. 1 : 19-25

BELTRÁN HERNÁNDEZ , et Altri. (2015) *"Arte como herramienta social y educativa"* ,Revista Complutense de Educación 319 Vol. 26 Núm.2 pags, 315-329,

CALLEJÓN CHINCHILLA (2005) *"Arteterapia contra la marginación social"*

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3198049> [consulta:15 de març del 2017]

CAMPOS BERKHOFF, D. (2014) *"Herramientas para la gestión cultural local, Mediación artística"* (CNCA) noviembre , Santiago de Chile.

<http://www.estaciondelasartes.com/wp-content/uploads/2016/02/B-Mediaci%C3%B3n-Art%C3%ADstica2.pdf> [consulta:15 de gener del 2017]

CATALÁN VILLALOBOS, Y.(2015) *"Creación de experiencias colectivas a través del arte"*-

Trabajo final de grado

<https://riunet.upv.es/bitstream/handle/10251/> [consulta: 5 de juny del 2017]

COLLETE, N. y HERNÁNDEZ, A. (2001) *"Arte, terapia y educación. La creación como proceso de transformación individual y colectiva"*. Universidad Politécnica de Valencia;

COLLELL, J., ESCUDÉ, C.(2003). *"L'educació emocional"*. Traç, Revista dels mestres de la Garrotxa, any XIX, num. 37, pp. 8-10.

COVARRUBIAS OPPLIGER, T.E. (2006), *"Arte terapia como herramienta de intervención para el proceso de desarrollo personal."* Trabajo de postgrado -, Santiago de Chile

<http://www.tesis.uchile.cl/tesis/uchile/2006> [consulta:13 de gener del 2017]

GARCIA GÓMEZ, A. (2014) *"De lo innato a lo condicionado, una apropiación del arte infantil"*.

Trabajo final de grado

<http://docplayer.es/9435214> [consulta: 14 de maig del 2017]

GERMEN Muralismo Mexicano (2016) *"historia de Palmitas"*

<https://www.facebook.com/muralismogermen/> [consulta:13 de març del 2017]

GONZÁLEZ BARROSO. M.M., GARCÍA MORO, F.J. (2004) *"Intervención en ámbitos desfavorecidos y arteterapia"*. En AA.VV, *Arteterapia. Principios y ámbitos de aplicación*.

Tomares, Fondo Social de la Unión Europea:

Consejería de Educación y Ciencia de la Junta de Andalucía.

HERNÁNDEZ A.; MONTERO RÍOS, M. (2016) *"Actividades artísticas creativas en terapia ocupacional"*, ed. Síntesis Madrid.

KLEIN, J. P. (2006a) *"Arteterapia: una introducción"*, Octaedro, Barcelona.

KLEIN, J.P. (2006b) *"La creación como proceso de transformación - Papeles de arteterapia y educación artística para la inclusión social"* Vol. 1 : 11-18,

<http://revistas.ucm.es/index.php/ARTE/article/view/ARTE0606110011A/9020> [consulta:15 de febrer del 2017]

LARA, L. (2009) *"Vencer el trauma por el arte"* entrevista a Boris Cyrulnik Cuadernos de pedagogía, Nº 393, 2009 (págs.42-47)

LÓPEZ FDEZ. CAO, M. (2006): *"Creación y posibilidad. Aplicaciones del arte en la integración social."* Editorial Fundamentos. Madrid.

MAMPASO MARTÍNEZ, A. (2006): *"El vídeo como soporte comunicativo y creativo en la acción social, la lucha política y el arte terapia"*, en *Creación y posibilidades. Aplicaciones del Arte en la Integración social* Coord.: López Fdez. Cao, Fundamentos, Madrid.

MEIRIEU, P. (1998) *"Frankenstein Educador"* Barcelona: Ed. Laertes
http://www.educacionfisica.com/150_frankenstein_educador_meirieu.pdf
[consulta:12 d'abril del 2017]

MELERO GONZÁLEZ, E. (2016) *"Proyectando siluetas. Mediación artística"*

<https://riunet.upv.es/handle/10251/73689> [consulta:18 de gener del 2017]

MORENO, A. Y CORTÉS, F. (2005). *"Inclusió social i mediació artística"*, en: Revista Valores, julio-agosto 2015, pp. 20-21.

MORENO GONZÁLEZ, A. (2013) *"La Cultura como Agente de Cambio Social en el Desarrollo Comunitario"*- Arte, Individuo y Sociedad 2013, 25 (1), 95-110.

MORENO GONZÁLEZ, A. (2010a) *"La mediación artística: un modelo de educación artística para la intervención social a través del arte"* Revista Iberoamericana de Educación.

<http://rieoei.org/expe/3422Moreno.pdf> [consulta:15 de febrer del 2017]

MORENO GONZÁLEZ, A. (2010b) *"Arteterapia, educación artística y educación social: delimitando fronteras"*, I Congreso nacional de Arteterapia FEAPA "Las Voces de la profesión y sus campos de intervención". Girona.

POLO DOWMAT, L. (2016) Tres aproximaciones a *"ArTe Terapia - Arte, Individuo y Sociedad"* 2000, 12: 311-319 Revista digital de la Asociación CONVIVES, APRENDIZAJE-SERVICIO Y CONVIVENCIA, Diciembre.

RAMÍREZ HEREDIA, J, D. et altri (2003) *"Evolución del pueblo gitano y retos de futuro"*- Educación Social, núm. 24, pp. 10-22.

SÁNCHEZ- RUIZ, J., CHACÓN , P. (2012) *"Artemediación, un modelo en desarrollo"*. Aportaciones desde la periferia. COLBAA: Jaén,

<http://www.educacionartistica.es/aportaciones>. [consulta:25 de març del 2017]

PALACIOS GARRIDO A. *"El arte comunitario: origen y evolución de las prácticas artísticas colaborativas,"* Arteterapia - Papeles de arteterapia y educación artística para la inclusión social. Vol. 4/ 2009 (págs: 197-211).

9. ANEXOS

9.1 Anex 1

AUTORIZACIÓN

D./Dña.....con DNI....., mayor de edad, en representación del menor.....y con domicilio en.....autorizo, mediante consentimiento informado y expreso, a Carmen Moros Moratalla a recoger, guardar y tratar los datos personales (incluidas imágenes y voz) del menor, con motivo de la realización del trabajo de naturaleza documental dedicado a registrar el proyecto de final de grado "SOM BARRI: l'art com a eina d'acció social. Proposta basada en la metodología de l'ApS."

Igualmente autorizo a Carmen Moros Moratalla a difundir y publicar, por cualesquiera medios, las imágenes recabadas del menor y de su entorno personal siempre que sea en el ejercicio de las funciones propias de dicho proyecto, y expresamente en el Informe Anual 2011.

Fdo.- Don/Doña.....en representación del menor.....,

Firma

En.....a.....de.....de 20.....

9.2 Anex 2

PROPUESTA PARA LA REALIZACIÓN DEL MURAL

proyecto:

"Som Barri": l'art com a eina d'acció social. Proposta basada en la metodología ApS.

Como parte del proyecto "som Barri", proponemos la realización de una actividad conjunta incluyendo a los niños con los que se han realizado los talleres con anterioridad. La idea nace de la necesidad de crear una actividad común que englobe y concluya dicho proyecto.

INTRODUCCIÓN/ MOTIVACIÓN

Como alumna de bellas arte de la universidad politécnica de Valencia, yo, Carmen Moros, solicito la autorización de finalizar mi proyecto de trabajo de final de grado realizando una actividad común dedicada a la acción comunitaria desde el punto de vista de las artes plásticas.

He realizado dicho proyecto junto a la Fundación Secretariado Gitano, basado en el aprendizaje-servicio, desarrollando una serie de talleres en el centro de recreo "Racó Mágic", con la intención de trabajar con sus participantes una serie de capacidades y competencias desde las prácticas artísticas.

OBJETIVOS

He planteado mi estudio sobre las bases teóricas de actividades como el arteterapia, la mediación social, acción comunitaria, integración a través de las prácticas artísticas. En este caso estas prácticas artísticas no tienen un fin académico sino que responden a la voluntad de focalizar la función del arte como método de desarrollo de capacidades personales y sociales, tan necesarias como el estudio académico pero que nos se suelen tomar en cuenta en los centros educativos debido a la saturación de materias establecidas en el sistema escolar.

En mi caso, no es posible considerar este proceso como un tratamiento o terapia, ya que mis estudios no me capacitan a ello, por consiguiente la intención de este trabajo es la de proporcionar a los niños, una serie de herramientas que apoyen y faciliten su desarrollo personal y en grupo mediante el uso de el trabajo artístico.

Como cúlmen de este proyecto, sería de gran interés realizar una actividad común con todos los participantes. Para ello he escogido la realización de una pintura mural en la puerta del centro por los siguientes motivos:

1. El desarrollo de una obra de estas dimensiones requiere tiempo, esfuerzo y planificación. Valores muy necesarios que hay que trabajar desde edades tempranas.
2. Es necesario en este caso trabajar en grupo, tanto a la hora de exponer ideas como de realizar la actividad, ya que todos los participantes deben ponerse de acuerdo en la consecución de la propuesta.
3. El hecho de que la obra se disponga en la puerta del centro otorga el valor de identificación como centro, como grupo y como comunidad. Cada participante habrá realizado una sección de dicha obra y por tanto no sólo aparecerán como grupo sino que contendrá una pequeña parte de cada uno, cosa que favorecerá el sentimiento de propiedad como hemos dicho anteriormente, a uno mismo, al centro y a la comunidad.
4. Por otro lado, la ubicación de esta entrada está dispuesta junto a la carretera que cruza el barrio, de forma que todo aquel que transite dicho espacio tendrá acceso a la obra, ya que se

encuentra en el mobiliario público, pero, como ya hemos puntualizado anteriormente, en el espacio concreto en el que se encuentra será identificativo de un grupo concreto.

METODOLOGÍA

Para la consecución de la actividad es necesario establecer un procedimiento que argumente la metodología de desarrollo de la actividad:

1. Presentación de la propuesta a los niños mediante la muestra de una proyección, con la intención de que perciban y entiendan la naturaleza de la actividad que se va a realizar. Con el apoyo visual de ciertas imágenes se les procurará explicar cual va a ser el papel de cada uno entendiendo todos y cada uno de ellos como parte fundamental de la obra.
2. Puesta en común de todos los participantes, tanto niños como educadores, de recursos e ideas aplicables. En primer lugar, es necesario entender la magnitud de la obra como una muestra de lo que el centro es y representa, así como sus componentes, el entorno y la comunidad. Los participantes propondrán ideas, tanto personales como comunes, de forma que se sientan identificados como individuos y como grupo en la imagen resultante.
3. Se realizarán, durante las sesiones, los dibujos que formarán parte de la composición final de la obra. Dicha composición se estructurará tomando estos dibujos e interpretándolos para crear una imagen común que se presentará como boceto final para la consecución del mural.
4. El material será revisado y reelaborado en caso que sea necesario, para a continuación proceder con la acción final. Se realizará previamente la estructura en su base sobre el muro como guía para que los participantes reconozcan la imagen y puedan intervenir en ella de forma libre y controlada, según dicte la estructura acordada previamente.
5. Para la intervención, en primer lugar se deberá acondicionar a superficie con una capa de pintura que cubra la suciedad e imperfecciones del tiempo, con antelación suficiente para dejar secar esta capa antes de proceder con la obra.
6. Cuando esté seca esta mano de pintura anterior, se procederá a preparar las guías del mural. Se realizará la parte lineal de manera que la forma estructural de la composición se encuentre correctamente dispuesta y facilite la intervención.
7. Por último, los días que correspondan con el horario habitual establecido de los talleres, se llevará a cabo la intervención comunitaria en grupo, por todos los componentes del recurso del "Racó Màgic", completando dicha estructura preparada con anterioridad.

RECURSOS HUMANOS

Con el apoyo de la FSG, y la representante de SS del ayuntamiento de Castellón, la coordinadora del espacio y las educadoras del recurso, que han participado enteramente en el proceso, coordinaremos y organizaremos al grupo en la realización de la actividad. Invitando también a todo aquel participante que se presente al evento a colaborar en la elaboración de la obra, fomentando así el valor de la integración y carácter horizontal del proyecto.

PRESUPUESTO

El presupuesto de este proyecto debe cubrir tanto la preparación del muro sobre el que se va a pintar así como la realización de la obra. Por tanto la cantidad establecida incluye la mano de pintura necesaria para cubrir la superficie del muro de suciedad e imperfecciones y la necesaria para la consecución de la obra, así como brochas, pinceles y rodillos.

EVALUACIÓN

La actividad será registrada mediante métodos de vídeo y fotografía, y con ello se realizará un tabajo documental de la obra realizadá, asi como también se hará una revisión de valoración con todos los participantes para sacar conclusiones y reconocer en que puntos la idea ha facilitado la realización y en que casos sería viable encontrar un procedimiento alternativo.

CRONOGRAMA

Mayo

			4	5	6	7		Presentación de la idea y realización de los dibujos
8	9	10	11	12				Composición a partir de las imágenes recopiladas
								Preparación del muro y dibujo guía
								Acción común para pintar el muro

Firmado: Carmen Moros